

ZARİFİ'NİN YAZMA «TASAVVUF - NAME»Sİ (1)

Râsim DENİZ*

«tasavvuf kimse kalbin yıkmamakdür
edeb erkan yolından çıkmamakdür»

Tasavvuf, yüzyıllar boyu tarifi yapılmasına rağmen, aktüali-tesini koruyan bir fenomen olarak, felsefi, tarihi, psikolojik ve her açıdan yaklaşımlarla hâlâ izahına ve anlaşılmasına çalışılmaktadır (2).

Tasavvuf tarifleri üzerinde bazı çalışmalar yapılmıştır, bunlardan biri ve önemlisi Prof. Reynold Nicholson'ın çalışmasıdır. Nicholson, Hicrî II. ve V. yüzyıllar arasında yaşamış ilk devir önemli sûfilerinin tasavvuf tariflerini, kronolojik esasa dayanarak vermiştir.

Nicholson'ın konferanslar halinde ortaya koyduğu üç asra dayalı kronolojik tariflerinde, tasavvuf anlayışının zaman akışı içerisinde kaydettiği gelişmeler rahatlıkla izlenebilmektedir. Erken dönem tasavvuf tariflerinde sabır, oruç, ibadet, ağlama, tahammül, takvâ, dünyayı terk, insanlardan uzaklaşma vs. gibi motiflerin sıkça yer alması, daha sonra ki dönemlerde teşekkül eden tasavvuftan farklı yönü ortaya koyar (3).

Biz bu yazımızda tasavvufun tariflerinden değil, tasavvufla ilgili yazma bir kitaptan bahsedeceğiz. Bu kitap «Tasavvuf - Nâme» ismini taşımakta ve Zarifi tarafından yazıldığı anlaşılmaktadır. Zarifi'lere baktığımızda ayrı ayrı yerlerde ve ayrı ayrı zamanlarda yaşamış altı Zarifi mevcuttur. Tasavvuf - Nâme bu altı Zarifi'den hangisine aittir? Bunu söyleyebilmek oldukça güçtür. Ancak bazı yaklaşımlarla Tasavvuf - Nâme'nin yazıldığı zamanı tesbit edebilmekte ve bu asırda yaşamış Zarifi'lerden birine ait olabileceği kanaatini taşımakla yetineceğiz.

(*) Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Görevlisi

ZARİFİLER :

Ulaşabildiğimiz kaynaklarda tesbit ettiğimiz Zarifi mahlaslı altı şâirin doğum yerleri ve devirlerine baktığımızda şu taplo ortaya çıkmaktadır.

1. Zarifi, Rusenkli olup asıl adı Ömer'dir (1795/6) (4).
 - a) Divanı, b) Nasihat - Nâme, gibi eserleri mevcuttur.
2. Zarifi, hakkında fazla bilgi mevcut değildir. Ancak 1773 tarihli, bir tarih kitabının olduğu kaydı vardır (5).
3. Zarifi, Vidinli olan bu şâir talebe iken ikinci Bâyezid döneminde vefat etmiştir (6).
4. Zarifi, Bolu'nun Göynük'ten olduğu uzun bir ömür sürdüğü, güngörmüş bir şâir olduğu ve ikinci Bayezid döneminde yaşadığı bilinmektedir. Fakat eserlerinin olup olmadığı bilinmemektedir (7).
5. Zarifi, Çorlu'dan olan bu şâir, Behiştî'nin talebesidir (8).
 - a) Divanı, b) Mihr ü Mah isimli eserleri vardır.
6. Zarifi, Sirozlu Şeyh Hasan Efendi (9), uzun bir ömrü sürmüş 102 yılında vefat etmiştir. Piri Efendi'ye intisap eden şâir, gülşeni ile görüşmüş, Nakşibendi şeyhlerinden olan Şeyh Mahmud Efendi ile ünsiyet etmiş, Şeyh Karamânâ'nin pervasız sözlerinden dolayı çıkan karğaşayı önlemekte görevlendirilmiş, âlim, fâzıl bir kimsedir. Zarifi, Arabça, Farsça ve Türkçe ile şiir yazaçak kadar bu üç lisana vakıf kültürlü bir şeyh idi. Özellikle Tefsir, Hadis ve Mesnevî sahasında söz sahibi olduğu bilinmektedir. Zarifi 977, (1569) yılında vefat etmiştir. Rumeli Hisarında Kayalar isimli yerde medfundur. Şeyh Hasan Efendi'nin eserlerinin olup olmadığı bilinmemektedir. Tasavvuf-Nâme zayıf bir ihtimalle bu Zarifi'nin olabilir (?).

İsimlerini, doğum yerlerini, eserlerini ve yaşadığı devirlerini verdiğimiz bu altı Zarifi'den hangisine ait olduğu kesin olarak bilinmeyen Tasavvuf-Nâme'ye baktığımızda 16. yüzyıl dili ile yazılmış olduğu ve yazarının da bir şeyh olabileceği akla daha uygun gelmektedir. Eserde 16. yüzyıl dili özelliklerinden olan «gilgil, dürdür, ur-ür, up-üp, lu-lü, ir-er, durur-dürür» gibi ekler, bağlar bu eserin 16. yüzyılda yazılmış olabileceği kanaatini vermektedir.

Yukarıda isimlerini verdiğimiz Zarifi'lerden üçü 16. yüzyılda yaşamış olduğu görülmektedir. Fakat bunlardan birine Tasavvuf-Nâme'yi kesin olarak mal etmek bugün için mümkün görülmemektedir, ileride belki...

TASAVVUF - NÂME :

Yazımıza başlık olarak aldığımız Zarîfî(?)'nin yazma Tasavvuf-Nâme isimli kitabı altı ayrı risâleden meydana gelmektedir (10) Bu kitabın, dıştan dışa: 175x110 m içten içe: 110x70mm, satır sayıları değişik olup 12-31 tür, yazı çeşidi: Nes-Ta'lik olup ince kalem, siyah mürekkep kullanılmıştır. Kağıt âharlı. Cilt sırtı siyah meşin, kapak mukavva üzerine vişneçürüğü kağıt, kaplı, kapak içi aynı renkte ebrulu kağıttan meydana gelmiştir. Yüz beyitten ibâret olan «Tasavvuf-Nâme»de (Mefâilün-Mefâilün-Felün) kalıbı kullanılmıştır. Esas yazı metninde iki başlık vardır; bunlardan biri «Tasavvuf-Nâme» başlığından sonra gelen 7 beyittir. Bu kısımda klasik usûl: Hamdele, salvele, cihâr-ı yâr-ı güzân ve sebeb-i telif ile Zarîfî mahlası mevcuttur. 93 beyitten meydana gelen ikinci kısmın başlığı «Âğâz-ı Risâle-i Tasavvuf-Nâme» olarak yazılıdır. Bu kısımda Tasavvufun manzum tarifleri, edeb, erkan, ahlâk, sır saklamak, tevazu, kibir, cehâlet ve zararları, ilim, irfan, öze dönüş, kendini ve Hakk'ı biliş, Tanrı'ya yakarış konuları işlendiği gibi yer yer sıkca Şerî'atsız tarikat olamayacağı önemle vurgulanmakta, Şerî'atın binasından bir taş bile sökülmemesi öğütlenmekte, sökenlerin durumunun vahameti hatırlatılmaktadır. Sün-nî akide üzerine yazılmış olduğu belli bir kitaptır. Yazar bu eserinde hiçbir zaman ifrata ve tefrite meydan vermemiş, bu konuda ölçülü davranmış ve orta bir yol tutmuştur.

«Tasavvuf-Nâme» adında Zarîfî (?)'nin eseri olup olmadığı bilinmediğinden bu kitabın orijinal bir durum arzettiği anlaşılmaktadır. Tasavvufu ilgilenen ve bu konuda çalışma, araştırma yapacaklar için faydalı olur kanaatini taşımaktayım.

TASAVVUF - NÂME

- 1— Hudâ'ya evvelâ hamd-i hezâran
Yaratdı kâinâtı cinn ü insan
- 2— Rasûline salat ile selâmı
Kılalım can ü dilden subh ü şâmı
- 3— Dahi hem çâr-yâr-ı bâ-safâya
Ola ashab u erbâb-ı vefâya
- 4— Cihanın yoğmuş çünki sebâtı
Değil bir kimseye bâki hayâtı
- 5— Diledim ben de yazam bir risâle
Kala ardıma ashâb u ricâle
- 6— (Tasavvufnâme) direm ismin ânın

Okudukca safalar ire cânın

- 7— Zâfîfi bu risâlem muhtasardür
Veli ehli katında mu'teberdür.

AGAZ-I RİSÂLE-İ TASAVVUF-NÂME

- 8— Hakikat ilmine ger âşık isen
Erenler sırrına hem lâik isen
9— Açup can gûşını dinle kelâmı
İşit iklim-canandan al peyâmı
10— Buni böyle dimiş Hakkı bilenler
Tasavvuf âlemine yol bulanlar
11— Niceler terk idübdür hânümânı
Fedâ kıldı bu yolda baş u cânı
12— Kimi tahtın kimi malın koyubdur
Kimisi başın u canın koyubdur
13— Beğim varmağla maksûda irilmez
Hemen şöyle o bâzâra girilmez
14— Geçersen varlığından şu fenâda
İrersin âkıbet sen de murâda
15— Hevâ-yı nefsin viren fenâya
Varrı yüzi ağ ile ol bekâya
16— Kamû varlık Hudâ'nındur bilürsin
Kemâliyyet rızânındur bilürsin
17— Sakın varlığa düşme ey birâder
Hak'ındur cümle hep varlık ser â ser
18— Tasavvuf nefsin fehm eylemekdür
Koyub bâtil sözi hak söylemekdür
19— Şeri'atdan sakın ayrılma zinhâr
Şeri'atsız hakikat olmaz ey yâr
20— Şeri'at bir binadur ey karındaş
Hazer eyle sen de koparma bir taş
21— Eğer bir taş koparırsan sen andan
Ayırırlar bilesin can u tenden
22— Ne denlü şer'a ta'zım itsen elbet
Bulursın dü-cihanda izz ü rif'at
23— Dinilür mi ana ehl-i hakikat
Ki anda olmaya semt-i şeri'at
24— Tasavvuf kimse kalbin yıkmamakdur
Edeb erkan yolundan çıkmamakdur
25— Tasavvuf kimseye güç itmekdür
Deni câhil yokna gitmemekdür

- 66— Tasavvuf kendi kendin görmemektür
Özini bâb-ı Hak'dan sürmemektür
- 67— Sakın sanma kibir kâmil işidür
Özin bilmez denî câhil işidür
- 68— Çü bildin kibr ider câhil olanlar
Tevâzu'da durur kâmil olanlar
- 69— Eğer insan olam dirsen birâder
Özini eyle gel hâke berâber
- 70— Bunu böyle dimiş kâmil olanlar
Tevâzu'da bulur Hakki bulanlar
- 71— Kibir düşmez sana kâmil olasin
Revâ mı ebter ü câhil olasin
- 72— Tevâzu' ehli ol âdem olasin
Dü-âlemde seâdetler bulasin
- 73— Tasavvuf haddini bilmektür ancak
Tevâzu' herkese kılmaktur ancak
- 74— Kemâl-i şöret-i dünyaya dalma
Özin derde başın gavgaya salma
- 75— Hamâkatdur taleb kuma, kemâli
Kemâlinden bulur eşyâ zevâli
- 76— Kemâle irmeyince mâh-ı tâbân
Felekde bula mı fikr eyle noksân
- 77— Güneş kim sa'yı kıldıkça kemâle
Felek irgörmeye her gün zevâle
- 78— Kemâl-i meyveden sen olgil âgâh
Zevâli irişür ol demde nâgâh
- 79— Kemal ister isen fehmeyle aslın
Oku bu ilmi zâtın bâb-ı fashın
- 80— Kemal ola beyü gide seninle
Ebed bâki kalan can ü teninle
- 81— Ne hâsıl itme kim bunda kalandur
Değül gerçek kamû ancak yalandur
- 82— Cihanun halini bildün fenadur
Buna sa'y itdigün cümle hebâdür
- 83— Nice oldı cedd-i aslın gel beyan it
Ne hâsıl eyledün bunda ıyan it
- 84— Nice Yusuf-likalar hâke yeksan
Yaturlar kabr içinde şöyle pınhan
- 85— Cemâli şü'le verirken cihana
Dolunur dîdeden ecel bahane
- 86— Tefekkür kıl cihanın yok sebatı
Hayatından yakın ancak mematı

- 87— Baharıyla virüb eşcâra ziyet
Hazarıyla soyar sonunda elbet
- 88— Bu çarha sakınub aldanma zinhâr
Peşimanlık mukarrer sonra ey yâr
- 89— Kişiye yok durur ömrün bakası
Menal ü mülkünün asla vefâsı
- 90— Tusalum kim cihanın şâhı oldun
Kamûnün matlabıyla câhı oldun
- 91— Ecel gelse be-hey câhil ne dersin
Gedâlar-veş yine bundan gidersin
- 92— Vefâ kılmaz sana bu tâç u şevket
Teveccüh kılacak mevt ile rihlet
- 93— Bu derdin çâresine eyle derman
Seni terk itmeden sen eyle ey can
- 94— Yüri ölmezden evvel ölegör kim
Hayatı sermediyi bulagör kim
- 95— Dahî bunda göresin her hisâbın
Viresin münkereyne hem cevâbın
- 96— Eğer ferdaya kalursa bu ahval
Karındaş müşkil olur gayetâ hal
- 97— Hemen bunda gerekdür buna çâre
Teşennen olmaya sonunda yâra
- 98— Bugün olur bu derde bunda derman
Kalursa irteye olmaya imkan
- 99— Bu derdin arayuben bul tabibin
Sana bildire maksûdı Habib'in
- 100— Zarîfî bendeni gûş eyle sen de
Hayat âbını gel nûş eyle sen de

SÖZLÜK

— A —

- ab : su.
- âgâh : bilgili, uyanık.
- âgâz : başlama.
- ashâb : arkadaş, dost .
- aşkar : doru at, Battal Gazî'nin meşhur atı.

— B —

- bâb-ı fazl. : fazilet kapısı.
- bekâ : ebedî âlem
- beyü : gelin.
- birr : iyilik.

«büniye's-sabru miftâha'l-ferec»: sabır kurtuluşun anahtarı kılınmıştır.

— C —

câh	: yer.
cürm	: günah, kabaha.

— Ç —

çar-yâr	: dört dost: Hz. Ebubekir, Ömer, Osman, Ali
çarh	: çark, tekerlek, felek, gök.
çeşm	: göz.
çü	: çünkü.

— D —

denî	: alçak, âdi.
deryâ-dil	: kalbi deniz gibi geniş olan, himmeti büyük olan.
dîde	: göz.
dü-cihan	: iki dünya.

— E —

ebter	: zürriyetsiz, faydasız şey, kuyruksuz katır.
ehl-i nâs	: insan ehli, insandan anlayan.
encâm	: son, âhir, netice.
escâr	: ağaçlar.

— G —

gedalar-veç	: dilençiler gibi.
gevher	: cevher.
gúbar	: toz.
gúş	: kulak.

— H —

hâb	: uyku.
hâk	: toprak
hânuman	: ev - bark, ocak, aslı: hân mân.
hamâkat	: ahmaklık
hâr, har	: diken, eşek.
harîde	: satın alınmış.
hazan	: sonbahar.
hezâran	: binlerce.
hudâ	: Tanrı, Allah.
hırman	: ümitsizlik, mahrumluk.

— İ —

ifşâ	: açıklamak, beyan.
ifnâ	: yok etme, tükenme, malı yersiz sarf etmek.
irgör	: görüvermek
iz'an	: akıl, kavrayış, söz dinleme.
izz ü rif'at	: ululuk ve şeref.

— I —

ıssı	: sıcak.
ıyan	: açık.

— K —

kainât	: evren, uzay.
kamû	: bütün, hepsi.
kelâm	: söz.
kevn	: olma, var olma, dünya.

— M —

mah-ı tâbân	: parlayıcı, parlak ay.
matlab	: meram, maksat.
memat	: ölüm.
menal	: yetiştirme, nail olma.
muhtasar	: kısaltılmış.
mukarrer	: kararlaşmış, şüphesiz.
murgan	: kuşlar.
münkereyn	: iki melek, münker ve nekir.

— N —

nâgâh	: ansızın.
nazar kıl	: bak.
nûş	: içmek.

— P —

peyan	: haber.
pinhan	: gizli.

— R —

rah-ı irfan	: irfan yolu.
revâ	: yakışır, uygun.
rical	: erkekler, yayan.
rihlet	: göç, göçme.
risâle	: mektup, küçük kitap.